

**Darüşşifa İslam Tıp Tarihi Araştırmaları Dergisi / Darüşşifa Journal
Of Islamic
Medical History Research
ISSN: 2822-4949
(Aralık / December 2023) 2/2**

Orta ve Yeni Çağda Şifalı Bitki Lojistiği
Herbal Logistics in the Middle and New Ages

AHMET FATİH TAHİROĞLU

Gaziantep Üniversitesi, Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümü,
Doktora Öğrencisi, Gaziantep, Türkiye
Gaziantep University, Department of International Trade and
Logistics, PhD Student, Gaziantep, Turkey
aftahiroglu@gmail.com
orcid.org/ 0000-0002-1582-3187

MAKALE BİLGİSİ/ARTICLE INFORMATION

Makale Türü/Article Types: Araştırma Makalesi/Research Article
Geliş Tarihi/Received: 07 Aralık 2023
Kabul Tarihi/Accepted: 31 Aralık 2023
Yayın Tarihi/Published: 31 Aralık 2023

ATIF/CITE AS

Tahiroğlu, Ahmet Fatih “Orta ve Yeni Çağda Şifalı Bitki Lojistiği”
Darüşşifa İslam Tıp Tarihi Araştırmaları Dergisi, (Aralık/December, 2023) 2/2

Bu makale Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisans
(CC BY-NC) ile lisanslanmıştır.

This work is licensed under Creative Commons Attribution-
NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC).

İNTİHAL/PLAGIARISM

Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği
teyit edildi.

This article has been reviewed by at least two referees and scanned via
plagiarism software.

Orta ve Yeni Çağda Şifalı Bitki Lojistiği

Ahmet Fatih Tahiroğlu | 0000-0002-1582-3187 aftahiroğlu@gmail.com

Gaziantep Üniversitesi, Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümü, Doktora Öğrencisi

Öz

Şifa kaynağı olan veya olduğu düşünölen bitkiler insanoğlu tarafından binlerce yıldır üretilmekte ve tüketilmektedir. İnsanoğlu şifalı bitkiler hususundaki deneyimlerini nesilden nesile aktardığı gibi coğrafyadan coğrafyaya da aktarmıştır. Bu aktarım sayesinde şifalı bitkilerin nereden temin edileceği ve nasıl kullanılacağı hususunda bir bilgi dağarcığı oluşmuş ve insanlığın istifadesine sunulmuştur. Şifalı bitkilerin üretildikleri yerden kullanıcılara ulaştırılması için geçmişten bu yana ticaret yolları kullanılmıştır. İnsanoğlu maruz kaldığı hastalıkların şifasını geçmiştenden bu yana genellikle bitkilerde aramıştır. Gerek geleneksel tıpta gerekse modern tıpta bitkiler şifa veren özellikleriyle şifa veren ellerin yardımcısı olmuştur. Özellikle şifa kaynağı olmada diğerlerinden ön planda olan bazı bitkiler şifalı bitkiler olarak tanımlanmıştır. Şifalı bitkilerin şöhreti dünya coğrafyasında yaygınlaşmasına rağmen iklim ve toprak yapısı gibi sınırlayıcı faktörler bu bitkilerin her yerde yetiştirilmesine imkân vermemiştir. Bu durum, söz konusu bitkilerin ihtiyaç duyulduğu ama üretilmediği noktalara ulaştırılması için ticaret yollarının kullanılmasını gerektirmiştir. Orta Çağın en önemli ticaret yolları olan İpek ve Baharat yolları şifalı bitki ticaretinde öne çıkarken coğrafi keşiflerin yapılması özellikle Yeni Çağda yeni kaynak noktalarının, yeni rotaların ve hatta yeni şifalı bitkilerin kazanılmasına olanak sağlamıştır. İhtiyaç duyulan şifalı bitkilerin doğru zamanda, doğru yerden temin edilerek kullanıcılara ulaştırılmasında lojistik açıdan karşılaşılan sorunlar zamanın deneyimli tacirleri, denizcileri ve kervan yöneticileri tarafından ustalıkla çözümlürken kazanılan deneyimler günümüz tıbbi lojistik kavramının evrensel gerçekliklerine de taban oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Şifalı Bitki, Tıbbi Bitki, Orta Çağ, Yeni Çağ, Tıbbi Lojistik

Herbal Logistics in The Middle and New Ages

Ahmet Fatih Tahiroğlu | 0000-0002-1582-3187 aftahiroğlu@gmail.com

Gaziantep University, International Trade and Logistics Department, PhD Student

Abstract

Plants that are or are thought to be a source of healing have been produced and consumed by human beings for thousands of years. Human beings have transferred their experiences about medicinal plants from generation to generation, as well as from geography to geography. Thanks to this transfer, a body of knowledge about where to obtain medicinal plants and how to use them has been created and made available to humanity. Trade routes have been used since the past to deliver medicinal plants from where they are produced to users. Since the past, human beings have generally sought cures for the diseases they suffer from in plants. In both traditional and modern medicine, plants have helped the healing hands with their healing properties. Some plants, which are particularly prominent in being a source of healing, have been defined as medicinal plants. Although the fame of medicinal plants has become widespread throughout the world, limiting factors such as climate and soil structure have not allowed these plants to be grown everywhere. This situation required the use of trade routes to deliver these plants to the points where they were needed but could not be produced. While the Silk and Spice routes, which were the most important trade routes of the Middle Ages, came to the fore in the medicinal plant trade, geographical discoveries made it possible to gain new resource points, new routes and even new medicinal plants, especially in the New Age. While the logistical problems encountered in obtaining the needed medicinal plants from the right place at the right time and delivering them to the users were expertly solved by the experienced merchants, sailors and caravan managers of the time, the experiences gained also form the basis for the universal realities of today's medical logistics concept.

Keywords: Herbals, Medicinal Plant, Middle Ages, New Age, Medical Logistics

Giriş

Şifalı bitkilere olan talep geçmişten bugüne kadar sürekli olarak artmıştır. Bunun sebeplerinden belki de en önemlisi şifalı bitkilerin yapay ürünlere nazaran çok daha az yan etkisi olmasıdır. Bu bağlamda şifalı bitkiler güvenli ürünler olarak da kabul edilmektedir.¹ Bu çalışmada Orta ve Yeni Çağ dönemi özelinde; şifalı bitkilerin neler olduğu, şifalı bitkilerin hangi coğrafyalarda nasıl üretildiği, şifalı bitkilerin depolama ve taşıma koşulları ile şifalı bitkilerin ticaret yolları incelenerek şifalı bitki lojistiğinin tarihsel gelişiminin ortaya konulması amaçlanmıştır.

Şifalı Bitki Kavramı

Şifalı bitki ve tıbbi bitki kavramları literatürde çoğu kez benzer anlamlarda kullanılmıştır. Şifalı bitki, tıbbi bitki ya da aromatik bitkilerin tam olarak bir tanımı bulunmamaktadır.² Şifa kelimesi Türk Dil Kurumu'na göre ruhsal veya bedensel bir hastalıktan kurtulma olarak ifade edilirken tıp kelimesi hastalıkların oluşmasını engellemek, ortadan kalkmasına vesile olmak ya da hafifletmek için gösterilen çabaların bütünü olarak ifade edilmiştir.³ Bu bağlamda "tıbbi" kavramı "şifalı" kavramına nazaran daha geniş olarak algılanmıştır. Şifalı bitki kavramı kaynatma kurutma gibi basit işlemler dışında işleme tabii olmadığı halde şifa kaynağı olan bitkiler için kullanılırken tıbbi bitki kavramı ise, şifalı bitki kavramını kapsayacak şekilde işlemler sonrasında şifa kaynağı olan haşhaş ya da fermente edilebilir bitkileri de kapsayacak şekilde geniş tutulmuştur. Bununla birlikte şifalı bitki kavramı daha çok geleneksel tıp uygulamaları için kullanılırken tıbbi bitki kavramı modern tıp uygulamaları için kullanılmıştır. Bu çalışmada Orta ve Yeni Çağ dönemi inceleneceğinden şifalı bitki kavramı üzerinden inceleme yapılmıştır.

¹ Mükremin Temel, A. Bircan Tınmaz, Mustafa Öztürk, & Orhan Gündüz, "Dünyada ve Türkiye'de Tıbbi-Aromatik Bitkilerin Üretimi ve Ticareti". *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Tarım ve Doğa Dergisi*: 21 (2018), 199.

² Emine Faydaoğlu, Metin Saip Sürücüoğlu, "Geçmişten Günümüze Tıbbi ve Aromatik Bitkilerin Kullanılması ve Ekonomik Önemi". *Kastamonu University Journal of Forestry Faculty*: 11 (2011), 54.

³ Türk Dil Kurumu (TDK), Sözlük, Erişim: 20 Ağustos 2023, www.sozluk.gov.tr.

Orta ve Yeni Çağda Tıp

Birçok arkeolojik kazı tıp tarihinin insanlık tarihi kadar eski olduğunu gösterir deliller sunmuştur. Şifa için kullanılan aletler binlerce yıl öncesinde insanoğlunun bitkileri şifa için kullandığına işaret etmektedir. Eski Çin, Hint, Roma ve Yunan medeniyetlerinin tıp alanındaki deneyimleri ile İslam medeniyetinin tıbbi deneyimleri ticaret yolları üzerindeki coğrafyalarda bir araya gelmiş ve tıbbi bir inkişafa sebebiyet vermiştir. Bu buluşma Orta Çağda genellikle Ortadoğu bölgesinde ortaya çıkmış olup Kuzey Asya, Avrupa ve Afrika içleri şifalı bitkilerin kullanımından mahrum kalmıştır.

Peygamberimiz Hz. Muhammed gerek yaşantısı gerekse söylemleri ile İslam'ın tıbbı verdiği değeri ortaya koymuştur. Temizliğe ve sağlığa verilen önem imanla ilişkilendirilmiştir. Bu bağlamda farklı medeniyetlerin tıp deneyimlerinin İslam coğrafyasında harmanlanarak gelişmesi sadece ticaret yollarında olmasıyla değil, İslam'ın tıbbı bakış açısıyla da izah edilebilir. Bu bağlamda Orta Çağda İslam coğrafyasında tıp alanındaki gelişmeler inanç ve lojistik ekseninde hız kazanmıştır. İslam coğrafyasındaki ilk hastane Muaviye döneminde 679 yılında Şam Emevî Cami'nin bitişiğinde olduğu bilinmektedir.⁴ Ancak, çağın şartlarında tam teşekküllü ilk hastane 707 yılında Kahire'de kurulmuştur.⁵ Birçok ameliyatın yapıldığı bu hastaneler hızla yaygınlaşmış ve Orta Çağda tıbbın merkezi Ortadoğu haline gelmiştir. O dönemde yaşayan Avrupalı seyyahlar tıp alanındaki birçok yeniliği İslam ülkelerinde gördüklerini notlarında belirtmişlerdir.⁶

Batı Roma İmparatorluğu'nun yıkılmasıyla başlayan Orta Çağda Avrupa kavimler göçünün de etkisiyle ağır bir buhranın içine girmiştir. Zaten gelişmemiş düzeyde olan tıbbi yetenekler yaşanan göçler ve buhranın etkisiyle büsbütün yetersiz kalmıştır. Bu dönemde yaşanan veba salgınları karşısında yaşanan çaresizlik Avrupa'nın temizlik ve tıp konusunda Doğu toplumlarına nazaran dezavantajlı konumunu ortaya koymuştur. İslam'ın aksine kilisenin bilime karşı olan duruşu tıbbın gelişmesini engellediği gibi tuvalet gibi basit temizlik anlayışlarının dahi olmaması salgınlara sebep olmuştur. Şifa denilen şeyin bitkilerden ya da tıp eliyle elde edilen bir kavram

⁴ el-Kalkaşandi, A. *Subhu'l aşî fi sınaatü'l-inşa (Thk, Y. El-Tavil) (1.Cilt)*. Darü'l Fikir Yayınları, 112.

⁵ Ali Bakkal, "İslâm Tarihinde Tıbbın Gelişmesi ve Silvan'da Tıp". *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* :30 (2013), 9.

⁶ Abdulhalik Bakır, "Geç Orta Çağ Avrupa'sında Tıp ve Tababet". *Orta Çağ Araştırmaları Dergisi*: 1 (2018), 114.

olduğu düşüncesine karşı olan kilise, şifanın ancak kilise ve din adamları eliyle dağıtılabileceği görüşünü benimsemişti. Şifa verme ayrıcalığının tek istisnası olarak, kralların dokunduğu kişilerin iyileştigiğine inanılmaktaydı.

Orta Çağın sonlarından itibaren Osmanlıda tababet hızla gelişmiş ve şifalı bitkiler üzerine çok sayıda çalışmalar yapılmıştır. Bunlardan biri de Yeni Çağın sonlarında Fakir Ahmed Şeyhzade tarafından yazılan Tabibname isimli eseridir. Bu eserde şifalı bitkilerin ve sağladığı faydalar tek tek sıralanmıştır.⁷

Coğrafi keşifler ve ticaret yollarının gelişmesiyle Orta Çağ karanlığındaki Avrupa'da tıbbi alanda da gelişmeler yaşanmaya başlanmıştır. İslam bilim adamlarının eserlerinin Avrupa'da tercüme edilmesiyle birlikte kullanılan tıbbi teknikler şifanın kilise eliyle dağıtılan bir kavram olmadığını ortaya koymuştur. Bu süreçte Rönesans hareketleriyle birlikte modern tıp uygulamaları Avrupa'da da görülmeye başlanmıştır.

Başlıca Şifalı Bitkiler ve Üretim Yerleri

Zencefil şifalı bitki denince ilk akla gelen bitkilerdendir. Çok eskilerden beri bağışıklık sistemi üzerine olumlu etkileri olduğu bilinmektedir. Ana vatanı Güney Asya'dır. Zerdeçal da tıpkı zencefil gibi Güney Asya'da yetişmektedir. Zencefile benzer özelliklere sahip görünse de geleneksel tıp uygulamalarında birbirlerini tamamlar özellikte kullanılmaktadır. Aromatik bir bitki olan ıhlamur dünyanın birçok bölgesinde yetiştiğinden ticaret yollarında ıhlamur yüküne pek rastlanılmaz. Özellikle üst solunum yolu enfeksiyonlarında etkili olan adaçayı ise Akdeniz kıyılarında ve Akdeniz iklimi görülen diğer bölgelerde yetiştirilebilmektedir. Sıcak ve kurak iklimlerde yetiştirilebilen çörek otunun fayda yelpazesi oldukça geniştir. Diğer bir şifalı bitki olan hünnabın yetiştirilme koşulları çörek otuna benzemektedir. Rezene bitkisi de bir Akdeniz bitkisidir. Tarçının anavatanı da diğer türdeş baharatlara benzer şekilde Güney Asya'dır. Çay ve kahve de Güney ve Uzak Asya'dan temin edilen ve şifa için kullanılan bitkisel ürünlerdir. Ancak kahve ve çayın Avrupa'ya ulaşması çok geç olmuştur. Örneğin kahvenin Anadolu üzerinden Avrupa'ya ulaşması 16. Yüzyılda olmuştur.⁸

⁷ Ahsen Ayan, & Hacı Ömer Karpuz, "Eski Bir Tıp El Yazması "Tabibnâme" de Bitki Adları". *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı- Belleten*; 69 (2020), 10-29.

⁸ Nadir Karakuş, "Kahve Üzerine Bir Deneme". *Kastamonu Üniversitesi İlahiyat Dergisi*:6 (2022), 110.

Kahvenin, çayın ve birçok bitkinin olduğu gibi şifa özelliği olan birçok çiçeğin de anavatanı Orta Asya'dır. Örneğin idrar sökücü ve psikolojik terapi özellikleri bilinen lalenin Orta Asya'dan Anadolu'ya ulaşması 16. yüzyılda olmuştur.⁹

Bazı bitkiler ise Orta ve Yeni Çağ'da önemli yere sahip iken 18. ve 19. yüzyıldan sonra önemini yitirmeye başlamıştır. Bu bitkilere örnek olarak balsam, kafur ve öd ağacı sayılabilir. Bu bitkiler, misk ve anber gibi günümüzde önemini koruyan şifalı bitkilerle birlikte Uzak Asya'dan getirilirdi.¹⁰

Orta Çağın önemli eczacılarından Romalı Dioskorides (öl. MS. 90) Anadolu'da daha sonra Kitabü'l-Haşayiş olarak Arapça 'ya tercüme edilen Materia Medica adlı beş ciltten oluşan eserinin dört cildinde şifalı bitkilerden elde edilen ilaçları anlatmaktadır.¹¹ Yeni Çağın en önemli seyyahlarından Evliya Çelebi'nin seyahatnamesinde özellikle bahar mevsiminde gül, yasemin, lale, şakayık, nergis ve sümbül gibi bazı çiçeklerin kaynatılarak bazılarının kokusundan bazılarının ise demlenip içilmesiyle hastaların şifa bulduğu belirtilmiştir.¹²

Şifalı bitkilerin sayısını yüzlerle ifade etmek mümkündür. Bu bitkilerin üretim yerleri dünya geneline yayılmıştır. Ancak özellikle zencefil, zerdeçal ve tarçın gibi bitkilerin geleneksel tıp alanındaki başarısı ve şöhreti onları üretildikleri yegâne yer olan Güney Asya'dan diğer pazarlara, özellikle de Akdeniz pazarlarına taşımıştır.

Şifalı Bitkilerin Ticaret Yolları ve Lojistik Merkezleri

Orta ve Yeni Çağda karadan olan ana ticaret yolları, Baharat Yolu, Kral Yolu ve İpek Yoludur. Deniz yolu olarak ise Hint Okyanusu ve İran deniz Yolu, Akdeniz ticaret Yolu, Kuzey Denizi denizyolları ve Karadeniz deniz yolları sayılabilir.¹³ Orta ve Yeni Çağda henüz Süveyş Kanalı'nın açılmamış olması

⁹ Rumeysa Karakaş Tahiroğlu, "Osmanlıda Lale Kültürü". *Academia*, (2005), Erişim Tarihi: 20 Ekim 2023.

¹⁰ İstahri. Kitâbü'l-Mesâlik ve'l-memâlik (Ülkelerin Yolları) (Ağarı, M. Terc.). *İstanbul: Ayışığı Kitapları Yayınları* (2020), 19.

¹¹ Diskoridies, Materi Medica (Kitab-ul Haşayiş). *Ankara Nobel Tıp Kitabevleri Yayınları*, (2019), 82

¹² Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*. Kahraman,S.A; Dağlı,Y., (İstanbul, C.1, Kitap 1, Yapı Kredi Yayınları) (2011), 60.

¹³ Mustafa Yıldırım, "OrtaÇağ'da Ticaret (Yollar, Şehirler ve Ürünler) Hakkında Bir Değerlendirme (Bizans-Avrupa-İslam Dünyası)". *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*; 7 (2022), 193.

tüm zorluklarına rağmen kara yollarının özellikle de Baharat Yolunun cazibesini korumasına sebep olmuştur. Önceleri İran körfezinden Basra Limanına ya da Yemen'deki limanlara yüklerini boşaltan yük gemileri Ümit burnunun keşfedilmesi ile Afrika'yı baştan sona dolanmak zorunda kalarak aylarca süren bir yolculuk zorunda kalmışlardır. Uzun süren bu yolculuklar güvenlik açısından da büyük risk taşımaktaydı. Bu dönemde özellikle Afrika kıyılarında ve hatta Akdeniz içlerinde korsanlık önemli bir denizcilik problemi haline gelmiştir. Bu sebeple Orta ve Yeni Çağda Yemen ve Basra limanlarını hakimiyetinde tutan Osmanlı Devleti İpek ve Baharat Yollarına hâkim olmakla birlikte Ümit burnunu dolanmak istemeyen gemilerin yüklerini bu limanlara boşaltmasıyla önemli deniz ticaret yollarını da kontrol eder hale gelmiştir. Bu dönemde Akdeniz'in de büyük ölçüde Osmanlı hakimiyetinde olması Akdeniz ticaret yollarının da Osmanlı denetiminde olmasını sağlamıştır.

Şifalı bitkilerin nereden temin edildiğini inceleyen zamanının kaynaklarından biri el-Ya'kübî'nin Kitâbü'l-Büldân adlı kitabıdır.¹⁴ Bu kitapta el-Yakubi şifalı bitkilerin genellikle Çin'den ve Hindistan'dan geldiği belirtmektedir. Benzer şekilde Orta Çağdaki ticaret yollarını inceleyen Willem Heyd da Çin'den şifa için sarısabır ağacı, misk, Çin biberi, kakula, havlucan, tarçın ve karanfil gibi bitkilerin getirildiğini belirtmektedir.

Baharat Yolu'nun ve İpek Yolu'nun başlangıç noktası Çin'dir. Ancak İpek Yolu kara Yolundan oluşan bir ticaret yolu iken Baharat Yolu'nun deniz taşımacılığı da içeren bir ticaret yolu olması bu iki ticaret Yolunun başlangıç noktasını Çin'de ayırır. Mes'udi İpek Yolu'nun başlangıcı olarak Yansu'yı Baharat Yolu'nun başlangıcı olarak ise bir liman şehri olan Hanfu şehrini belirtmiştir.¹⁵

Özellikle İpek Yolu şifalı bitkilerin bir noktadan diğer noktaya ulaştırıldığı bir ticaret Yolu olmaktan ziyade şifalı bitkilerin de dahil olduğu ticaret mallarının dahil olduğu bir ticari güzergahtır. Örneğin bugün Özbekistan sınırları içerisinde yer alan Sağaniyan'da üretilen safran bitkisi kurutulup toz haline getirildikten sonra Baharat Yolu aracılığı ile Anadolu'ya kadar ulaştırılmaktaydı. İbni Batuta eserinde Göynük'te Sağaniyan'dan gelen

¹⁴ el-Ya'kübî., *Kitâbü'l-Büldân (Ülkeler Kitabı)*. Çev. Ağarı M., (İstanbul, Ayışığı Kitapları Yayınları, 2002), 164.

¹⁵ Mes'ûdî. *Murûc Ez-Zeheb (altın bozkırlar)*. Çev. Batur, D. A. (İstanbul: Selenge Yayınları, 2004), 80.

safran tozunun satıldığını belirtmiştir.¹⁶ Batıya doğru ilerleyen Baharat Yolu için en önemli merkezlerin Bağdat, Şam, Halep ve İstanbul olduğu ifade edilmektedir. Esasen yüzyıllar boyunca bu tarihi yolun güzergahlarında doğu-batı doğrultusunu değiştirecek derecede olmasa bile yerel değişiklikler olmuş ve birçok şehir zaman zaman İpek Yolu'na dahil olmuştur.¹⁷ Orta ve Yeni Çağ'da şifalı bitkiler olarak tanımlanan başta Baharat olmak üzere bitkisel ürünlerin iki ana yol ile Uzak ve Güney Asya'dan Akdeniz Havzasına ve Avrupa'ya taşındığı görülmüştür. Baharat ve İpek Yollarının kesişim noktası Bağdat'tır. Yemen ve Basra limanlarından getirilen mallar da Bağdat'ta depolanmaktadır. Bu sebeplerle yerel ve Avrupalı tacirler açısından Bağdat tam bir ticaret merkezi haline getirilmiştir.

Gemilerle ve kervanlarla doğudan batıya doğru sadece şifalı bitkiler değil, aynı zamanda doğunun bu husustaki kadim deneyimleriydi de. Batı dünyası bu sayede geleneksel tıp uygulamalarında şifalı bitkileri kullanmaya başlamış ve modern tıp uygulamalarında bu bitkilerden faydalanılmasının da önünü açmıştır.

Şifalı Bitkilerin Lojistik Koşulları

Lojistik bilimi bir malın ya da hizmetin ihtiyaç duyulduğu yere doğru zamanda, doğru miktarda ve doğru şekilde ulaştırılmasına kadar malın üretim yerinden son kullanılacağı yere olan kadar tüm süreci incelemektedir. Lojistik sürece konu ihtiyaç maddesinin özelliklerini koruyarak son kullanıcıya ulaştırılabilmesi için paketleme, taşıma, stoklama ve dağıtım süreçlerinde bir takım koruma yöntemleri geliştirilmiştir. Soğuk lojistik uygulamaları bu yöntemlerden biri olarak gösterilebilir. Ancak Orta ve Yeni Çağ'da 21. Yüzyılda kullanılan bu koruma yöntemlerinden birçoğu teknik olarak mümkün değildi ve bilinmiyordu. Bu dönemlerde ön ve uzak Asya'da üretilen çay ve baharat gibi birçok ürünün kurutulduktan sonra taşındığı bilinmektedir. Ancak kurutulmuş olsa da ürünlerin Baharat Yolu'nda deniz etkisinden İpek Yolunda ise hava şartlarından korunması büyük bir sorun teşkil etmekteydi. Genellikle zeytinyağı gibi sıvıları taşımak için kullanılan amforalar kuru baharatlar için de kullanılmaktaydı.¹⁸

¹⁶ İbn Battûta. *İbn Battûta Seyahatnâmesi*. (C. 1), Çev. Aykut, A. S., (İstanbul: YK Yayınları, 2000), 63.

¹⁷ Özkan Karaca, "Tarihin İz Dokunduğu ve Ses Verdiği Güzergâh İpek Yolu". *Tarih Araştırmaları Dergisi*; 41 (2022), 155.

¹⁸ Ahmet İhsan Aytek, Hatice Asena, Kızırlanslanoğlu. "Elaiussa Sebaste Üretimi Geç Roma Amforalarının Geleneksel Tipoloji ve Geometrik Morfometrik Analizlerle Değerlendirilmesi".

Baharat Yolu için limanlar, İpek Yolu için ise kervansaraylar önemli duraklar olmanın yanı sıra ticaretin de yapıldığı merkezler haline gelmiştir. Şifalı bitki ticareti yapan tacirler baharatlar başta olmak üzere şifalı bitkileri bu ticaret merkezlerinden temin ettikten sonra kendi depolarında stoklamaktaydı. Bu bağlamda stoklama işlemlerinin perakende düzeyinde olduğunu söylemek mümkündür.

Sonuç

Bugün tıp lojistiği başta soğuk lojistik uygulamaları olmak üzere en ileri teknolojik imkanlar kullanılarak yapılmaktadır. Hava, deniz ve kara yolları gelişen teknoloji ile taşıma işlemlerine sürat kazandırmıştır. Orta ve Yeni Çağda bugüne nazaran kısıtlı lojistik imkanlar çerçevesinde şifalı bitkilere erişim mümkündür. Baharat ve İpek Yolları bu imkanları sunan en önemli ticaret yollarıydılar. Bu bağlamda en önemli lojistik imkanları iki başlık altında toplamak mümkündür. Bunlardan birincisi kervanlar, ikincisi ise denizyolu taşımacılığıdır. Özellikle Asya Kitasının doğu ve güneyinden Ortadoğu, Kuzey Afrika ve Akdeniz havzasına yapılan şifalı bitki ticareti şifalı bitki lojistiğinin Orta ve Yeni Çağ'da kalbi olarak görülmektedir.

Kaynakça

- Ayan, Ahsen & Karpuz, Hacı Ömer. "Eski Bir Tıp El Yazması "Tabibnâme"de Bitki Adları". *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı- Belleten*; 69, (2020), 7-34.
- Aytek, Ahmet İhsan- Kızılarıslanoğlu, Hatice Asena. "Elaiussa Sebaste Üretimi Geç Roma Amforalarının Geleneksel Tipoloji ve Geometrik Morfometrik Analizlerle Değerlendirilmesi", *Masrop E-Dergi* 12/2 (2018), 16-44.
- Bakır, Abdulhalik. "Geç Orta Çağ Avrupa'sında Tıp ve Tababet". *Orta Çağ Araştırmaları Dergisi*: 1 (2018), 101-118.
- Bakkal, Ali. "İslâm Tarihinde Tıbbın Gelişmesi ve Silvan'da Tıp". *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*: 30, (2013), 9-43.
- Diskoridies, "Materia Medica (Kitab-ul Haşayiş)", *Ankara Nobel Tıp Kitabeveleri Yayınları*, (2019).

- el-Kalkaşandi A. *Subhu'l aşî fi sinaatü'l-inşa* (Thk, Y. El-Tavil) (1.Cilt). Darü'l Fikir Yayınları, 112.
- el-Ya'kübî. *Kitâbü'l-Büldân* (Ülkeler Kitabı). Çev. Ağarı M., İstanbul: Ayışığı Kitapları Yayınları, (2002).
- Evliya Çelebi. *Evlîya Çelebi Seyahatnamesi*. Kahraman,S.A; Dağlı,Y., (İstanbul, C.1, Kitap 1, Yapı Kredi Yayınları (2011).
- Faydaoğlu, Emine- Sürücüoğlu, Metin Saip. "Geçmişten Günümüze Tıbbi ve Aromatik Bitkilerin Kullanılması ve Ekonomik Önemi". *Kastamonu University Journal of Forestry Faculty*: 11 (2011), 52-67.
- İbn Battûta. *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, (C. 1), Çev. Aykut, A. S., İstanbul: YK Yayınları, (2000).
- İstahrî. *Kitâbü'l-Mesâlik ve'l-memâlik* (Ülkelerin Yolları). Tercüme: M. Ağarlı. *İstanbul: Ayışığı Kitapları Yayınları*, (2020).
- Karaca, Özkan. "Tarihin İz Dokunduğu ve Ses Verdiği Güzergâh İpek Yolu". *Tarih Araştırmaları Dergisi*; 41 (2022), 154-173.
- Karakaş Tahiroğlu, Rumeysa. "Osmanlıda Lale Kültürü". *Academia* (2005), *Erişim Tarihi*: 20 Ekim 2023.
- Karakuş, Nadir. "Kahve Üzerine Bir Deneme". *Kastamonu Üniversitesi İlahiyat Dergisi* 6 (2022), 109-126.
- Mes'ûdî. *Murûc Ez-Zeheb* (altın bozkırlar). Çev.Batur, D. A., İstanbul: Selenge Yayınları, (2004).
- Temel, Mükremin, Tınmaz Bircan, Öztürk, Mustafa, & Gündüz, Orhan. "Dünyada ve Türkiye'de Tıbbi-Aromatik Bitkilerin Üretimi ve Ticareti". *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Tarım ve Doğa Dergisi*: 21 (2018), 198-214.
- Türk Dil Kurumu (TDK), Sözlük, Erişim: 20 Ağustos 2023, www.sozluk.gov.tr.
- Yıldırım, Mustafa. "Orta Çağ'da Ticaret (Yollar, Şehirler ve Ürünler) Hakkında Bir Değerlendirme (Bizans-Avrupa-İslam Dünyası)". *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*; 7 (2022), 192-201.